

HISTRIA. 90 DE ANI DE CERCETĂRI ARHEOLOGICE. BILANȚ ȘI PERSPECTIVE

ALEXANDRU SUCEVEANU

Textul de față reprezintă – cu neînsemnate modificări – comunicarea ținută în data de 24 septembrie 2004 la Ministerul Culturii și Cultelor cu ocazia reuniunii dedicate aniversării a 90 de ani de cercetări arheologice la **Histria**. Sunt prezentate mai întâi problemele de ordin științific, iar în încheiere sunt discutate **obiectivele de viitor** (consolidarea marilor monumente – incintele, templele, termele, bazilicile paleo-creștine – precum și repararea fondului locativ al sitului). Articolele care urmează acestui text – **studii de sinteză, rapoarte de săpătură** sau publicări de **documente epigrafice** – reprezintă fie comunicări ținute cu ocazia reuniunii mai sus menționate, fie noi contribuții.

Este pentru a doua oară de când, în calitate de responsabil științific al șantierului arheologic Histria, am onoarea să prezint rezultatele cercetărilor noastre în fața unei audiențe care, prin calitatea științifică a participanților, are dreptul să le aprecieze și judece. Primul jubileu s-a desfășurat în umbra aniversării a 160 de ani de la crearea nucleului care, prin decretul domnitorului Alexandru Ioan Cuza din anul 1864, a devenit Muzeul Național de Antichități, predecesorul Institutului de Arheologie, constituit în anul 1956. Și astfel aniversarea a 80 de ani de când Vasile Pârvan începea primele cercetări, în 1914, în cetatea de pe malul lacului cu unde albastre, menționată atunci doar accidental în alocuțiunile dedicate instituției noastre, a trebuit să se mulțumească cu un ponderos articol în revista *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* (45, 1994, 2, p. 123-143), în care erau enumerate toate împlinirile și neîmplinirile de până în acel moment. De abia la aniversarea a 85 de ani de cercetări histriene, în anul 1999, prin fericita îngemănare a auspiciilor celor două foruri de care se legau toate speranțele noastre, Academia Română și Ministerul Culturii, Histria, cel mai vechi oraș de pe teritoriul României, Pompeiul românesc, cum cu dreptate i s-a spus, s-a bucurat de o sesiune festivă, ale cărei rezultate au fost publicate în revista *Academica* (10, 2000, 3, p. 21–22).

Considerând că toate câte trebuiau spuse despre cei 85 de ani de cercetări la Histria se află în cele două publicații anterior menționate, vom relua în cele ce urmează realizările ultimilor 5 ani, **începând, firește, cu cele științifice**, dar acordând în continuare o atenție sporită chestiunilor managerialo-muzeistice, fără de care o cercetare modernă nu se poate desfășura în bune condițiuni. Astfel, vom începe prin a menționa că celor două volume din seria monografică *Histria*,

S C I V A, tomurile 54–56, București, 2003–2005, p. 21–32

dedicate toartelor șampilate thasiene (Al. Avram, *Les timbres amphoriques. 1. Thasos*, București–Paris, 1996) și, respectiv, sinopeene (N. Conovici, *Les timbres amphoriques. 2. Sinope*, București, 1998), ele reprezentând primele două fascicule ale volumului *Histria VIII* (le vor urma alte două fascicule dedicate toartelor rhodiene și, respectiv, celor provenite din alte centre), li s-au adăugat în anul, efectiv de grație, 2000 încă trei volume și anume cele dedicate sculpturilor histriene (Maria Alexandrescu-Vianu, *Histria IX. Les statues et les reliefs en pierre*, București-Paris), ceramicii romane timpurii (Al. Suceveanu, *Histria X. La céramique romaine des Ier-IIIe siècles ap. J.-C.*, București) și bolurilor elenistice cu decor în relief (Catrinel Domăneanțu, *Histria XI. Les bols hellénistiques à décor en relief*, București). În continuare contăm pe apariția, în sfârșit, a mult așteptatului volum despre Zona Sacră (redactat de un numeros colectiv condus de P. Alexandrescu; de subliniat că întârzierea apariției lui riscă să o cauționeze pe cea care urmează să prezinte săpăturile care se efectuează în acest sector din anul 1990), apoi pe cea a volumului dedicat pieselor de arhitectură (aflat în redactarea Monicăi Mărgineanu-Cârstoiu) și, în fine, pe cea a volumului închinat Bazilicii Episcopale, din care contribuțiile mult regretatului Gh. Poenaru Bordea și ale subsemnatului sunt gata pentru tipar, urmând ca până la anul să intrăm în posesia și a celor care le-au fost rezervate arh. Gordana Milošević, lui Oct. Bounegru și lui Cr. Mușețeanu, ajutați de o serie de tineri (Adela Bâltâc, M. Dima și I. Iațcu). Colegul Al. Avram face în acest moment demersuri în Franța pentru ca unul din volumele următoare ale seriei *Histria* să cuprindă carnetele de săpătură ale familiei Lambrino, gest prin care Académie des Inscriptions et Belles-Lettres ar mai repara, postum, indiferența condamabilă pe care a dovedit-o față de incomparabila cunosătoare a ceramicii grecești arhaice, cea care a fost Marcelle Flot-Lambrino. Acestor volume ar trebui să le urmeze cele dedicate vechilor săpături, regretabil de sumar publicate, cum ar fi nivelurile clasice și elenistice din așa-numitul Sector X (Catrinel Domăneanțu), incintelor grecești (M. V. Angelescu) sau cartierului rezidențial de secol VI p.Ch. (= ? *episcopium*), aflat în pregătirea, destul de avansată, a lui Oct. Bounegru și V. Lungu. Fără a omite necesara publicare a rezultatelor săpăturilor din Zona Sacră pe care le întreprinde din anul 1990 un colectiv format din K. Zimmermann, Al. Avram, I. Bârzescu, Alexandra Țârlea, Alexandra Lițu și Monica Mărgineanu-Cârstoiu, ajungem la săpătura din Sectorul Bazilicii Extra-Muros (condusă de Viorica Rusu-Bolindeț, secondată de Al. Bădescu), destinată pe de o parte recuperării rezultatelor obținute de N. Hamparțumian într-o secțiune paralelă, pe de alta corelării ei cu cercetarea pe care o întreprind în afara incintei romane târzii P. Damian și Adela Bâltâc. Voi reveni asupra posibilității înglobării celor două cercetări într-un volum tematic, dar până atunci să menționăm că alte două cercetări care se efectuează în acest moment, cea de la Bazilica Florescu (aflată în responsabilitatea Irinei Achim, exemplar secondată de arh. Irina Bădescu) și cea de la Bazilica Pârvan (condusă de M. V. Angelescu, ajutat de o echipă formată din V. Bottez, M. Dabîca și arh. Gordana Milošević), la care mai trebuie adăugată cea deja încheiată de la bazilica suprapusă de cea episcopală (viitorii autori: C. Băjenaru și arh. Gordana Milošević) vor trebui să vadă cât mai curând lumina tiparului, chiar și, pentru început, într-o formă preliminară.

După cum am mai spus-o, este meritul marelui savant Dionisie M. Pippidi de a fi reformat seria monografică *Histria*, renunțând la utilele dar greoaiele volume miscelane, inițiate de Em. Condurachi – n-ar fi fost decât pentru că apariția unor contribuții risca să fie întârziată de lentoarea unor coautori încă nedeprinși cu rigorile arheologiei moderne – astfel încât, începând, cu al treilea volum al acestei serii, s-au redactat fie rapoarte definitive de săpătură (cum ar fi cele dedicate cuptoarelor elenistice sau termelor romane), fie cataloage (cum sunt cele dedicate monedelor, ceramicii sau sculpturilor). A rezultat din cele de mai sus că lista rapoartelor definitive de săpătură poate și trebuie sensibil îmbogățită. Tot astfel vor trebui identificați autorii cataloagelor care ne lipsesc încă, cum ar fi cele destinate completării seriei ceramice (ceramica elenistică, alta decât bolurile cu decor în relief, ceramica romană târzie), aducerii la zi a catalogului monedelor descoperite după anul 1970, și, în sfârșit, cele destinate altor categorii de materiale arheologice (opaițe, sticlă, metale etc). Cu îndreptățirea pe care mi-o dau cei 46 de ani de Histria, am, cred, temeiul să propun și un al treilea tip de volume monografice, și anume cele destinate prezentării multisekulare colonii milesiene în diverse epoci istorice. Datele pe care le avem în acest moment despre principalele etape (arhaică, clasică și elenistică) ale Histriei grecești par încă prea reduse pentru a se preta, fiecare dintre ele, la câte un volum monografic, numai că monumentală lucrare a lui M. Oppermann (*Die westpontischen Poleis*, Langenweissbach, 2004) ar putea să ne modifice această posibilă prejudecată. Oricum, este sigur că odată publicate rezultatele din sectorul Bazilicii Extra-Muros și din cel de la sudul porții mari a incintei romane târzii, la care s-ar adăuga cele de pe latura de sud a aceleiași incinte, s-ar putea avea în vedere redactarea unui volum despre cetatea refondată în zilele lui Hadrian și devenită „preastrălucită” în vremea dinastiei severice. Tot astfel, cercetările din cele patru bazilici creștine (Extra-Muros, Florescu, Pârvan și cea de sub Bazilica Episcopală) ar putea fi îngemănate într-un volum care să constituie o utilă continuare a celui care se redactează în acest moment despre Bazilica Episcopală. Iar dacă cercetările destinate identificării monumentelor de cult păgâne de sub bazilicile Florescu și Pârvan vor și da rezultatele scontate, atunci ne-am putea afla în situația de a avea o imagine mai corectă despre viața religioasă precreștină, decât numai cea din actuala Zonă Sacră. În sfârșit, chiar dacă cercetată doar pe o treime din suprafața sa, Histria secolului al VI-lea p.Chr. ar putea forma materia unui alt volum monografic, n-ar fi decât pentru a-i scuti pe urmași de consultarea unei ponderoase bibliografii anterioare, de o valoare inegală de altfel.

Tot ceea ce va fi așternut pe hârtie sau numai pe CD-uri va trebui să țină seama de **marile progrese tehnice** ale epocii noastre. Fără a intenționa să-i transform pe urmași în specialiști în numeroasele domenii interdisciplinare – așa cum ar părea să rezulte din doleanțele unor colegi care ar face bine să caute a deveni mai întâi onești arheologi înainte de a se autoconsidera formatori de noi direcții în cercetarea arheologică – câtă vreme, între timp, s-au inventat și colaborările iar de diletanți nu prea mai este nevoie – este sigur că un clasicist, căruia i se cere să știe greacă și latină, instituții, administrație, religii, artă, arhitectură,

plus câteva noțiuni de drept trebuie să fie la curent cu tot ceea ce poate ajuta, și nu înlocui, cercetarea arheologică. Astfel, lucrând în primul sit antic din România racordat la coordonatele GPS, și beneficiind și de un caroiaj pe o suprafață de 72 ha, arheologii histrieni vor trebui, măcar de acum încolo, să-și înscrie săpăturile în acest sistem printr-o extrem de riguroasă ridicare topo, pentru care întâmpinăm însă o serie de dificultăți, altfel spus că, în lipsa unor arhitecți, vor trebui să deprindă ei înșiși tainele topometriei moderne. De asemenea va trebui constituită o bază de date, valabilă pentru toate sectoarele, în care să fie înregistrate unitar toate descoperirile. Nu sunt de exclus nici colaborări în domenii interdisciplinare, cum ar fi cele arheogeofizice, numai că în acest caz cercetările arheologice le ajută, prin verificare, pe cele arheogeofizice, și nu, cum ar fi normal, invers. Am pierdut, așadar, în decursul timpului, sume importante pentru acest tip de cercetări, rezultatele obținute fiind nu odată discutabile.

Cerându-le așadar tuturor celor care se interesează, într-un fel sau altul, de săpăturile de la Histria – de la gazetari sau reporteri la potențialii beneficiari ai cercetărilor noastre – să binevoiască a înțelege, odată pentru totdeauna, că avem o strategie strictă a săpăturilor – așa cum sper că a reieșit și din programul editorial –, să ne întoarcem la **problematika majoră a Histriei**, așa cum se conturează ea după ultimii ani de cercetări arheologice. Cu precizarea că acest capitol a fost întocmit în raportul din anul 1994 pe baze topografice, iar cel din 1999 pe baze strict cronologice, cel ce urmează a fi schițat în continuare poate fi, în fine, conceput în funcție de o mult mai amplă paletă tematică. Astfel, primul și poate cel mai important câștig al ultimilor 15 ani a fost posibilitatea stabilirii unei stratigrafii unitare pentru întreaga arie a cetății, începând din momentul fondării ei și până la definitivarea ei abandonare. Acest lucru a fost posibil prin publicarea de către M. V. Angelescu și Adela Băltăc (Pontica, 35–36, 2002–2003, p. 85–122) a sondajului α din Bazilica Episcopală. Iar dacă acest sondaj n-a făcut decât să confirme stratigrafia epocii romane, așa cum am postulat-o încă din anul 1982, în monografia termelor romane (Al. Suceveanu, *Histria VI. Les thermes romains*, București – Paris, 1982) – altfel spus trei niveluri din secolele I–III p.Chr., patru din secolele III–V p.Chr. și alte patru din secolele VI–VII p.Chr. – pentru stratigrafia epocii grecești el a reprezentat o primă posibilitate de a insera într-o secvență coerentă rezultatele obținute în diversele sectoare, și anume trei niveluri arhaice (secolele VII–VI a.Chr.) două clasice (secolele V–IV a.Chr.) și patru elenistice (secolele IV–I a.Chr.). Dacă adăugăm faptul că același sondaj ne-a dat posibilitatea rafinării cronologiei fondării cetății – altfel spus a postularii unui nucleu precolonial, așa cum pare să rezulte de altfel și din redatarea informației lui Pseudo-Skymnos, care ar putea indica o dată chiar anterioară aceleia transmise de Eusebius – este limpede că din acest moment, cu toate posibilele nuanțări ale acestei stratigrafii, orice confuzie cronologică – cum s-a întâmplat de atâtea ori în trecut – devine practic imposibilă. Prima „beneficiară” a acestei stratigrafii valabile pentru întreaga cetate este însăși cronologia celor cinci incinte histriene cunoscute până în acest moment. Reluând ideile dezvoltate de M. V. Angelescu în teza sa de doctorat referitoare la cele trei incinte grecești – pe care o dorim cât mai grabnic

publicată – este sigur că în afara unei potențiale incinte a acropolei – (semnalată nouă de către regretatul Dinu Adameșteanu, dar neidentificată încă în cercetările colegei Catrinel Domăneanțu) – locuirea civilă din perioada arhaică, întinsă pe cca 60 ha, a fost împrejmuită de o incintă cu baza de șist și cu suprastructura din chirpici. Aceeași trebuie să fi fost întinderea așezării civile și în perioada clasică, numai că acum apare o nouă incintă, din piatră, care închidea cca 40 ha, dar despre care pare mai greu de crezut că ar fi reprezentat o extindere a acropolei. În schimb, este sigur că la începutul perioadei elenistice un asemenea fenomen a avut loc, reprezentat de a treia incintă, cea elenistică din piatră, moment în care vechea incintă arhaică cu suprastructura din chirpici este reparată *a fundamentis*. Rezultă deci cu claritate pe de o parte că în Histria elenistică a funcționat un sistem de duble incinte – cunoscut în toată lumea greacă – de unde și posibilitatea ca el să fi existat de-a lungul întregii perioade grecești, pe de alta că teoria decadenței Histriei elenistice trebuie definitiv abandonată. Cercetarea din sectorul Bazilicii Pârvan pare să fi adus noi elemente referitoare la latura de sud a incintei romane timpurii, a cărei identificare ar putea duce și la aceea a portului antic, așa cum a postulat-o mai demult Dinu Theodorescu (RA, 1970, p. 29-48) și cum caută s-o demonstreze acum M. Dabîca. Aceeași cercetare, condusă de M. V. Angelescu, a dus la precizarea fazelor incintei romane târzii, așa cum fuseseră ele identificate rând pe rând de Gr. Florescu (*Histria I*, București, 1954, p. 66–95) și Catrinel Domăneanțu (*Xenia*, 25, 1990, p. 265–283), precizare extrem de importantă, cum vom vedea, pentru cronologia bazilicii creștine alipite acesteia. Cercetările din sectorul Bazilicii Extra-Muros, conduse de Viorica Rusu-Bolindeț, par să ne ofere, în sfârșit – prin descoperirea unui portic, probabil de perioadă greacă –, o primă explicație pentru topografia orașului roman timpuriu – în sensul că ea o va fi respectat totuși pe cea grecească – numai că atunci va trebui să ne întoarcem, fie și parțial, la ipotezele lui Al. S. Ștefan (RMM-MIA 43, 1974, 2, p. 39-51), dintre care cea a unui sistem hipodamic – anterior deci perioadei romane – devine cu atât mai plauzibilă. Spațiile sacre precreștine continuă să fie în atenția noastră, așa cum o demonstrează îndelungatele cercetări din Zona Sacră (conduse de K. Zimmermann) – acolo unde marea depresiune din estul templului Afroditei continua să genereze ipoteze mai mult sau mai puțin plauzibile – sau cele, la fel de îndelungate, din Sectorul X (conduse de Catrinel Domăneanțu) dar, mai cu seamă, cele din sectoarele bazilicilor Florescu și Pârvan. În primul dintre ele (condus de Irina Achim), descoperirea, anul trecut, a unei fântâni sacre (*bothros*), în care s-au găsit mai multe indicii ale cultului apollinic, între care chiar un grafit cu mențiunea *Iatros* (Tămăduitorul, divinitatea eponimă a cetății), urmată de identificarea unui podium în care se află și spoliile (inscripții funerare din secolele IV–III a.Chr.), lasă deschisă posibilitatea ca în acel loc să se fi aflat amplasamentul de epocă romană (și poate nu numai) al templului lui Apollo Ietros. Tot astfel, în sectorul Bazilicii Pârvan, M. V. Angelescu încearcă – cu rezultate încă discutabile – să verifice ipoteza Marcellei Flot-Lambrino, potrivit căreia aici s-ar fi aflat templul unei divinități tămăduitoare, cu alte cuvinte al aceluiași Apollo Ietros (*Les vases archaïques d’Histria*, București, 1938, p. 356). Chiar dacă cu rezultate diferite,

cercetările din cele două sectoare au măcar două merite: mai întâi că ele ne apropie, cum spuneam, de o imagine mult mai corectă a acropolei, care va fi fost – ca peste tot în lumea greacă – împânzită de monumente sacre, decât aceea care ar rezulta din interpretarea actualei Zone Sacre ca unică, apoi că ambele noi potențiale temple sunt suprapuse – cum se întâmplă adesea în cetățile greco-romane – de basilici creștine. Ajungem astfel la ultimul segment al capitolului destinat schiței problematicei cercetărilor arheologice de la Histria, anume acela al bazilicilor creștine. Recent încheiata cercetare a bazilicii de sub cea episcopală a confirmat datarea ei la sfârșitul secolului al IV-lea p.Chr., odată cu seria de decrete prin care Theodosius cel Mare a dat creștinismului statutul de unică *religio licita*. Poate tot acum se construiește *martyrion*-ul de sub bazilica Florescu, cel care avea să fie suprapus de bazilica din secolul al VI-lea p.Chr. În același secol se construiește și Bazilica Pârvan, deși nici aici – în funcție, cum spuneam, de faza din incintă de care a fost alipită – o ușoară antedatate a ei nu este exclusă. În ceea ce privește Bazilica Extra-Muros, recente cercetări au dovedit indiscutabil că ea a fost la început parohială – dat fiind că este înconjurată de un amplu cartier extra-muran din secolul al VI-lea p.Chr. – pentru ca de abia după seria de atacuri slavo-avare de la sfârșitul secolului al VI-lea, care au pus capăt Histriei încă monumentale, ea să devină *coemeterialis*, înconjurată fiind de mormintele ultimilor locuitori ai Histriei. În legătură cu marea Bazilică Episcopală suntem astăzi în situația – determinată de identificarea întregului lot numismatic descoperit în acest monument – să corectăm data pe care am propus-o inițial pentru construcția ei, anume epoca lui Iustinian, și să o vedem mai curând construită în cea a lui Anastasius, de când datează *Notitia Episcopatum*, publicată de C. De Boor, și de când avem la Histria dovada unei intense activități constructive, atestată de numeroasele țigle care poartă numele acestui împărat (Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine descoperite în România*, București, 1976, nr. 113). În sfârșit, mai trebuie adăugat că descoperirea acestei bazilici ne dă astăzi posibilitatea unei interpretări mai veridice a cartierului rezidențial din estul cetății romane târzii, și anume aceea a unui amplu *episcopium*, cu o *domus episcopalis*, dar și cu un posibil han sau chiar spital, înfinit mai plauzibilă decât cea care nu vedea în acest cartier decât ilustrarea obsedantei lupte de clasă.

Pentru un specialist, numai și lectura programului editorial și a problematicei cercetărilor arheologice de la Histria ar fi suficiente pentru a-i releva importanța cu totul excepțională. Dat fiind, însă, că nu odată suntem întrebați de ce mai săpăm la Histria și care este mesajul ei, mi-aș permite ca în cele ce urmează să precizez, o dată în plus, **cele trei aspecte ale importanței ei, și anume cel național, cel circum-pontic și cel universal**. Pentru istoria națională ajunge să menționăm că prin Histria, un crâmpci din ceea ce cu dreptate s-a numit „miracolul grecesc” a ajuns până la Dunăre și Carpați, ba i-a și depășit, dacă luăm seama la una din ultimele contribuții, mie cunoscute, ale lui Al. S. Ștefan, intitulată *Sarmizegetusa Regia. Une ville de type hellénistique* (în *Architettura, Urbanistica, Società nel mondo antico. Giornata di studi in ricordo di Roland Martin*, Tekmeria, 2, Paestum, 2001, p. 85–106). Romanitatea Histriei, chiar dacă în haină greco-fonă,

n-a reprezentat mai puțin un vehicul al civilizației romane, atât de dependentă de cea greacă – cum a înțeles-o de acum 2000 de ani poetul latin Horatius și cum n-au cum s-o înțeleagă unii dintre istoricii zilelor noastre – aceiași care cred că pot explica creștinarea daco-romanilor prin continuarea influențelor vestice – indiscutabile pentru perioada romană timpurie – nebăgând însă de seamă că măcar din anul 476 p.Chr. Roma încetase să mai existe, căzând sub loviturile herulilor lui Odoacru. Creștinismul nord-dunărean nu poate așadar fi desprins de bastionul de romanitate creștină pe care îl va fi reprezentat Dobrogea, în cadrul căruia episcopia histriană trebuie să fi jucat un rol de prim rang. Și pentru că rândurile de mai sus fac directă trimitere la al II-lea volum al recent apărutei *Istoriei a Românilor* – cum sper că s-a înțeles – mai cred, fie și numai pentru a-mi salva sufletul, că studiul de caz al Histriei în contextul ansamblului celorlalte cetăți grecești ne mai poate oferi și alte învățăminte, fie ele și indirecte. Chiar dacă de origini diferite (ioniană, respectiv doriană), aceste cetăți nu reprezintă mai puțin binecunoscutele cetăți-state grecești, aflate rând pe rând sub dominație ateniană, macedoneană, ptolemaică sau seleucidă, pentru a se vedea înglobate, pentru patru secole, în atotoputernicul Imperiu Roman, și, pentru alte trei secole în cel Roman de Răsărit. Există, firește, multe puncte comune în evoluția lor, dar la o analiză mai atentă rezultă că măcar tot atâtea sunt cele care le diferențiază, n-ar fi decât să evocăm indiscutabila supremație a Histriei în perioadele arhaică și clasică, preluată de Callatis în cea elenistică și apoi de Tomis în cea romană și romană târzie. Or, dacă între aceste cetăți există atâtea deosebiri, cum oare ne-am mai putea permite să vorbim, într-un limbaj de-a dreptul proletcultist, despre „continuitatea multimilenară și de nezdruccinat” a etniei geto-dace, în cadrul unor frontiere care n-au existat în antichitate?

În ceea ce privește relevanța Histriei în contextul circum-pontic, ajunge să spunem că alături de Olbia sau Chersones, ea reprezintă una din puținele cetăți antice nesuprapuse de orașe moderne, ceea ce a permis efectuarea celor mai ample, și, cu vremea, celor mai acurate cercetări arheologice. De dimensiuni incomparabil mai mici decât marile metropole greco-romane din Asia Mică sau decât cele romane din Africa, ele ne oferă imaginea unei antichități greco-romane de periferie, dar prin aceasta cu nimic mai puțin interesante, câtă vreme, într-o celebră intervenție, Em. Condurachi (*Sources archéologiques de la civilisation européenne*, București, 1970, p. 214) se întreba dacă mesajul periferiei nu va fi cântărit mai mult în geneza Europei moderne, decât strălucitoarele exemple ale Atenei sau Romei.

Aceasta nu înseamnă, firește, că o parte a mesajului histrian nu are reverberații în istoria universală antică. Vasile Pârvan, probându-și o dată în plus genialitatea, ne dovedește a fi înțeles acest lucru după chiar prima campanie de săpături, urmare a căreia afirmă: „Histria este la noi singura așezare antică de caracter universal istoric, care poate fi pe deplin cercetată, fiind departe de orice locuință omenească modernă și deci departe de orice amestec nepriceput ori distrugător al profanilor” (ACMI 1915, p. 121). Că într-o privință Pârvan se va fi înșelat amarnic – așa cum aveau s-o demonstreze barbariile din timpul primului război mondial și pe care le vom vedea, mai încolo, perpetuate chiar în zilele

noastre – este sigur. Ceea ce se știe mai puțin este că la exact 35 de ani, ideea importanței Histriei pentru istoria universală, mai exact spus a Imperiului Roman – reluată de Em. Condurachi – avea să stârnească mânia proletară a celebrului politruc din domeniul istoriei, Mihail Roller, care se exprimă după cum urmează: „Concepția clasei muncitoare ne învață că în cercetările noastre științifice trebuie să dăm atenție deosebită studiului dezvoltării poporului de pe teritoriul Republicii Populare Române, studiu care contribuie la dezvoltarea adevăratei mândrii naționale, așa cum ne învață V. I. Lenin, în sensul că ne mândrim cu poporul și cu cei care l-au condus în lupta pentru libertate, progres și cultură. Lupta noastră împotriva ploconirii față de cultura burgheză decadentă din apus este o luptă patriotică, care asigură dezvoltarea unei înalte culturi în R.P.R. Am să dau câteva exemple din rapoartele prezentate la Conferință (pe țară a arheologilor; *nota noastră*) în care tovarășii noștri, în loc să pornească la studierea problemei în legătură cu interesele poporului, au căutat, în spirit cosmopolit, să-și îndrepte privirile spre chestiuni care sunt departe de problemele poporului. Prof. Condurachi, în raportul pe care l-a prezentat despre Istria (sic), ne spune că cercetările din raport *«vor fi importante... – cel puțin într-un caz – pentru istoria însăși a Imperiului Roman»*”. Și apoi, după ce citează un pasaj dintr-o altă lucrare a lui Pârvan, fără nici o legătură cu subiectul, și ignorând-o, desigur, pe cea citată de noi mai înainte, continuă „Iată câte probleme ridică V. Pârvan în legătură cu Histria, probleme legate de dezvoltarea istoriei R.P.R. Le-am rezolvat? Nu! Și totuși unii se gândesc la dezvoltarea istoriei Imperiului roman. Aceasta înseamnă să neglijăm problema fundamentală pe care ne-o punem, de a rezolva mai întâi problemele istoriei poporului de pe teritoriul R.P.R.” (SCIV 1, 1950, 1, p. 159–160). Mi-am permis – la acest ceas aniversar – să dau acest lung citat din „înalta” gândire a celebrului Roller, atât pentru a-i proba sărăcia de idei și de vocabular, cât și pentru ca tinerii zilelor noastre să înțeleagă ce efort va fi trebuit să facă generația de aur a profesorilor noștri pentru a eluda rigorile procustiene ale materialismului istoric de coloratură dâmbovițeană, menținând nivelul istoriei și arheologiei românești la cel european. Și mai este ceva. I-aș ruga pe aceiași tineri să se gândească unde ne-am fi aflat dacă în locul profesorilor noștri, acuzați nu odată de către persoane lipsite de calificarea necesară și arogându-și aura de dizidenți ai regimului comunist – aură care mai rămâne a fi și demonstrată – de colaboraționism, s-ar fi aflat Roller și celebrii săi succesori, până în Decembrie 1989?

Acestea fiind spuse să ne îndreptăm în continuare, așa cum anunțam, atenția asupra *chestiunii managerialo-muzeistice*, care, în condițiile actuale, au căpătat o importanță deosebită. Dintre acestea, cea a fondurilor de săpătură a fost și rămâne prioritară. Ele au fost asigurate, într-un quantum îngrijorător de descendent, din 1990 până în 1999 de către Academia Română. Este meritul secretarului general al fostului Minister al Culturii, d-na Delia Mucică, de a fi sesizat acest declin financiar, astfel încât din vara anului 2000, șantierul Histria a început a fi onorat cu importante sume de bani provenind de la acel minister. Spre cinstea sa, conducerea actualului Minister al Culturii și Cultelor a continuat să finanțeze săpăturile de la Histria, cu sume care unuia ca mine i-au amintit, pentru a recunoaște ceea ce

trebuie recunoscut, de anii tinereții mele, astfel încât în ultimii patru ani s-au putut efectua cercetări în 6 până la 8 sectoare, așa cum a rezultat din cele de mai sus. În decursul ultimilor 15 ani s-au executat cu fonduri care proveneau de la succesoarele fostei Direcții a Monumentelor Istorice diverse lucrări, cum ar fi construcția de protecție a templului Afroditei, înlăturarea pământului din sudul cetății romane târzii, rezultat de pe urma vechilor săpături, astfel încât latura de sud a acesteia este în sfârșit vizibilă, consolidarea parțială a Termelor II precum și aceea – remarcabil de primitiv realizată – a străzii din piața mare a orașului roman târziu, în fine întocmirea proiectului de consolidare a Termelor I, onorat cu fabuloasa sumă de 1.200.000.000 lei (ROL), proiect în care monografia publicată în 1982, mai sus citată, nu este menționată deloc. Dar este sigur că cea mai importantă contribuție la refacerea unui aspect civilizat al ruinelor histriene a avut-o tot actuala echipă de la Ministerul Culturii și Cultelor, atunci când a alocat sume importante de bani pentru conservarea primară – prin care numeroasele ziduri legate la origine cu pământ, dar consolidate cu ciment de către predecesori au fost recondiționate – acțiune paradoxal criticată de către doi tineri arhitecți (Șt. Bălăci, V. Apostol, RMI 72, 2001–2003, 1, p. 109–117). Tot actualului Minister al Culturii și Cultelor îi datorăm executarea unor noi panouri în cetate care le-au înlocuit pe cele vechi, larg depășite. Pe lângă Ministerul Culturii și Cultelor – către care se îndreaptă toată recunoștința noastră – și alte instituții ne-au ajutat în menținerea Histriei în ipostaza de cel mai important șantier arheologic din România. Astfel Primăria Comunei Istria ne-a acordat încă din anul 1992 dreptul de folosință, „în exclusivitate pentru cercetări arheologice” a celor 72 ha obținute de V. Pârvan în anul 1915 de la Ministerul Agriculturii și al Domeniilor. Consiliul județean Constanța a reparat în 2001-2002, cu sume consistente obținute de la Comunitatea Europeană, muzeul local, care la ora actuală, cu prietenescul sprijin al colegilor de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, răspunde celor mai înalte exigențe contemporane. Dar poate că cel mai spectaculos sprijin l-am primit din partea președintelui României, d-l Ion Iliescu, care – la Forumul Cultural de la Constanța din anul 2002 – a înțeles mult mai repede decât unele foruri locale gravitatea distrugerilor provocate de firma Group Media Sud (era vorba de distrugerea câtorva zeci de tumuli funerari, din secolele VII–VI a.Chr.), hotărând – la sugestia mea – ca respectiva firmă să împrejmuiască din fonduri proprii întreaga așezare de 72 ha cu un gard, Histria fiind la ora actuală singurul sit arheologic din România care beneficiază de o asemenea protecție. Din păcate, nu toate instituțiile românești au sesizat importanța națională și internațională a Histriei. În fapt este vorba doar de Administrația Rezervației Biosferei Delta Dunării, al cărei șef, s-a arătat foarte îngrijorat de faptul că depunem pământ din vechile săpături în afara vechiului gard sau de ecologitatea noului gard (care ar fi riscat să prejudicieze înmulțirea batracienelor), în schimb n-a avut nici o reacție la intențiile aceleiași firme – Group Media Sud – de a construi un drum de-a curmezișul platoului de vest (apărat de prima incintă a cetății, cea din secolul VI a.Chr.) sau de a construi un dig peste un zid de incintă antic aflat azi sub apele lacului Sinoie – din fericire, cu prețul unui imens consum de energie din partea mea, ambele intenții nu s-au materializat – dar

nici la realizarea de către amintita firmă a unui așa-numit complex hotelier (presa i-a decriptat între timp și alte utilități). De menționat că această construcție arheologică s-a realizat cu ilegalul sprijin al primarului Comunei Istria dintre anii 2001–2004. A rezultat, cred, cu destulă claritate din enumerarea realizărilor de până acum – cota noastră de participare sufletească și științifică fiind, sper, subînțeleasă – că acele instituții care și-au înțeles menirea ne-au ajutat, indiferent de culoarea lor politică, în păstrarea locului pe care Histria îl ocupă în patrimoniul cultural național. Există, după cum s-a văzut, și instituții care n-au înțeles acest lucru, responsabili construcției României moderne, prezenți sau viitori, urmând a decide dacă în acele cazuri este vorba despre lipsă de profesionalism sau, mai curând, de criminale manifestări ale hidrei corupției.

Contând totuși – cu un incurabil optimism, pe care nu ți-l poate conferi decât o nețârmurită dragoste de aproape o jumătate de secol pentru acest unic loc în lume – pe un viitor senin, tot ce mi-ar mai rămâne de trecut în revistă ar fi **obiectivele care ne stau în față**. În ceea ce privește programul cercetărilor arheologice – pentru care mai trebuie consultate și cele două contribuții citate la începutul acestui raport – precum și cel editorial (mă refer la continuarea apariției seriei monografice *Histria*), ajung, cred, considerațiile de mai sus. Dar pentru că rezultatele muncii noastre nu trebuie să rămână claustrate în publicații de strictă specialitate, Histriei trebuie să i se revigoreze componenta muzeistică. Și astfel reorganizării muzeului local, noilor panouri din cetate și, în fine, noului nostru ghid-album ar fi normal să-i urmeze mai întâi încheierea acțiunii de conservare primară pe aria întregii cetăți. În continuare, în atenția celor ce mă vor urma la conducerea șantierului vor trebui să stea consolidările marilor monumente. Este vorba mai întâi de cele cinci incinte, dintre care cea arhaică și, respectiv, elenistică au suprastructura din chirpici, cea clasică este păstrată doar în fundație, cea elenistică din piatră se află într-un teren inundabil, cea romană timpurie ar necesita un material de construcție mai special iar în ceea ce o privește pe cea romană târzie, a cărei consolidare, încheiată parțial în 1977, a început să cedeze, ar mai putea fi consolidată pe laturile de nord și sud-est. Am arătat mai sus că deși consolidarea Termelor II nu este terminată, Comisia Națională a Monumentelor Istorice, care continuă să păstreze o inexplicabilă distanță față de cercetarea arheologică, s-a grăbit să aprobe în anul 2000 onorarea proiectului de la Terme I cu fabuloasa sumă mai sus menționată. Voi reveni asupra acestui subiect, dar până atunci să notăm că la Histria nu mai puțin de patru basilici paleo-creștine își așteaptă o punere în valoare adecvată, dintre care cea episcopală va ridica – prin varietatea metodelor care vor trebui folosite – probleme cu totul speciale. Măcar la fel de dificilă se arată a fi recondiționarea monumentelor din actuala Zonă Sacră, acolo unde înainte de a găsi noi soluții de protecție va trebui procedat nu numai la consolidarea unora dintre blocurile de calcar, extrem de friabil, ci și la înlocuirea altora, pentru care vor trebui utilizate tehnici de prelucrare asemănătoare celor din perioada greacă. În aceste condiții, este limpede că proiectele de consolidare ale tuturor acestor monumente vor trebui întocmite de arhitecți specializați realmente în domeniul arhitecturii antice iar punerea lor în operă va necesita utilizarea unei mâini de lucru super-specializate. Teoretic acest

lucru este posibil, dar mă întreb – și îi întreb și pe cei cu drept de decizie – câtă vreme se va mai menține această umiltoare dihotomie între arheologul obligat să-și caute cu disperare un sponsor pentru publicarea rezultatelor lui, fără a putea măcar visa la drepturi de autor, și arhitectul care, beneficiind de raportul arheologului, se vede gratificat pentru proiectul său cu sume care sfidează buna cuviință?

Măcar la fel de stringentă se arată a fi problema spațiilor de cazare ale echipei arheologice. Cu cele trei case – cu o medie de cinci camere – puteam asigura până anul acesta cazarea a maximum 20-25 de arheologi și studenți, cu care încercăm să traducem în viață visul lui V. Pârvan de a ctitori la Histria o universitate estivală. Las la o parte lipsa apei curente și a instalațiilor aferente, dar anunț, și pe această cale, că intemperiiile din vara acestui an au făcut inutilizabile, prin distrugerea acoperișurilor, nu mai puțin de șase camere, ceea ce ne va obliga ca de la anul să reducem drastic numărul participanților la campania arheologică histriană. Dintre aceștia, șapte aparțin instituției organizatoare, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București (Catrinel Domăneanțu, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, M. V. Angelescu, I. Bârzescu, Irina Achim, M. Dabîca și semnatarul acestor rânduri), patru Muzeului Național de Istorie a României (P. Damian, Adela Bâltâc, Al. Bădescu, V. Bottez), doi Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța (V. Lungu și C. Băjenaru), doi Facultății de Istorie a Universității București (Alexandra Țârlea, Alexandra Lițu) și câte unul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei (Viorica Rusu-Bolindeț) și Universității „Al. I. Cuza” din Iași (Oct. Bounegru). Acestora li se mai adaugă și reprezentanții unor instituții din străinătate, anume Universitatea din Rostock (K. Zimmermann), Universitatea din Le Mans (Al. Avram) și Institutul de Arheologie din Belgrad (Gordana Milošević), ceea ce ridică numărul participanților statornici la săpăturile arheologice de la Histria la 20. Îi las pe cei în drept să decidă dacă n-ar fi mai mult decât dramatic să trebuiască să restructurăm planul de cercetări mai sus prezentat în funcție de numărul de camere încă utilizabile.

Suntem conștienți, echipa pe care o conduc și cu mine, că epoca strictei dependențe de bugetul național a trecut. Încercăm, prin recent constituita asociație non-profit „Histria”, să răspundem acestor noi realități, astfel încât să putem avea acces, pe această cale, la generoasele fonduri puse la dispoziție de Comunitatea Europeană. Ca una din reprezentantele civilizației greco-romane, cea care constituie matricea civilizației Europei zilelor noastre, Histria ar merita fără îndoială un ajutor comunitar. După cum însă mulți dintre D-voastră o știți – sunt sigur – mai bine decât mine, acest ajutor nu poate veni decât în măsura în care și partea română ar manifesta un interes cel puțin egal cu cel care ne-ar putea veni de la Comunitatea Europeană. Închei deci cu rugămintea și speranța că acest interes nu va întârzia să se manifeste, ca o recunoaștere a mării valori patrimoniale pe care o reprezintă Histria și, dacă nu cer prea mult, a muncii generațiilor de arheologi care timp de 90 de ani n-au conținut s-o pună în valoare.

HISTRIA. 90 ANNÉES DE RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES.
BILAN ET PERSPECTIVES

RÉSUMÉ

Cet article présente, avec quelques mineures modifications, l'exposé donné au Ministère de la Culture et des Cultes en 24 septembre 2004, lors de la réunion anniversaire des 90 ans de recherches archéologiques à Histria. Après une présentation de la problématique scientifique, nous passons en revue les objectifs futurs (la consolidation des différents monuments – enceintes, temples, thermes, basiliques paléochrétiennes – ainsi que l'entretien des ressources d'accueil et de fonctionnement du site). Les articles regroupés ci-après – études de synthèse, rapports de fouilles ou publications de documents épigraphiques inédits – représentent aussi bien des communications présentées lors de la susdite réunion, que de nouvelles contributions.